

- ної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. — 2010. — Т. 12, № 3(5). — С. 39–42.
3. *Ламакин А.С.* Формирование рынка земли сельскохозяйственного назначения: диссертация... кандидата экономических наук: 08.00.05. — Москва, 2008. — 156 с.
 4. *Мостов'як М.І.* Досвід країн Центральної та Східної Європи в упровадженні ринку сільськогосподарських земель / М.І. Мостов'як // Стратегічні пріоритети. — № 1(10). — 2009. — С. 159–166.
 5. *Осташко Т.О.* Аграрні трансформації в перехідних економіках: перспективи для України / Т.О. Осташко // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 1. — С. 59–69.
 6. *Ряснянська А.М.* Світовий досвід формування власності на землю: [Електронний ресурс] / А.М. Ряснянська // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. 7. — 2015. — С. 58–62. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua>
 7. *Федюнина Е.Н.* Трансформация отношений земельной собственности в современной экономике России / Е.Н. Федюнина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Социально-экономические науки и искусство». — 2012. — № 9 (73). — С. 142–146.
 8. *Чудовська В.А.* Концептуальні підходи до удосконалення системи регулювання земельних відносин в аграрному секторі / В.А. Чудовська // екологічні, соціальні й економічні аспекти розвитку АПК на засадах раціонального ресурсовикористання: [колективна монографія]; за ред. П.В. Писаренка, Т.О. Чайки, О.О. Ласло. — П.: Видавництво «Сімон», 2015. — С. 155–169.
 9. *Шкуратов А.И.* Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине / А.И. Шкуратов // Проблемы экономики: сборник научных трудов. — Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. — №1(16). — С. 247–257.
 10. *Шульга О.* Формування ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні / О. Шульга // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 1. — С. 13–23.
 11. *Ciaian P.* Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets / P. Ciaian, d'Artis Kancs, J. Swinnen, K. Herck, L. Vranken. — Brussels: Centre for European Policy Studies 2012. — 22 p.

УДК 332.36

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Ю.В. Лобунько
аспірант*

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Мінприроди України

Розглянуто територіальні особливості екологізації сучасного сільськогосподарського землекористування, що зумовлені новими земельними відносинами та продовженням деградації ґрунтів.

Ключові слова: екологізація землекористування, екологічно сталий агроландшафт, територія ради, деградація земель, типи землекористування.

Екологізація сільськогосподарського землекористування спрямована на забезпечення відтворення ґрунтової родючості, на створення умов для дбайливого ставлення до землі і виробництва екологічної продукції. Створення екологічно сталих агроландшафтів, установлення оптимального співвідношення угідь, екологічно і економічно ефективної організації угідь і сівозмін сприяють поліпшенню якості земель, підвищенню родючості ґрунтів, стабілізації природокористування. За даними Мінприроди

України, на території країни майже повсюдно спостерігається стійка тенденція активної деградації ґрунтового покриву [1, с. 101–113]. Однак комплексні дослідження особливостей та сутності екологізації сільськогосподарського землекористування та управління природоохоронним землекористуванням в Україні не ведуться.

Ознайомившись з працями українських вчених, таких як В.М. Будзак [2], Д.С. Добряк [3], В.М. Другак [4], А.М. Москаленко [5], С.О. Осипчук [6], А.М. Третяк [7] та інших у сфері екологізації та природоохоронного зем-

* Науковий керівник — д.е.н., проф., Третяк В.М.

лекористування, можна сказати, що особливості та сутність екологізації сільськогосподарського землекористування в умовах нових земельних відносин в Україні мало досліджені. Не вирішено системного та комплексного підходу екологізації сільськогосподарського землекористування в межах агроландшафтів у цілому по території сільських (селищних) рад та формування територіальних обмежень у використанні земель. Тому в цій статті викладено дослідження територіальних особливостей екологізації сучасного сільськогосподарського землекористування.

Антропогенні впливи на землі регіонів України інтенсивно зростають, їхні негативні наслідки характеризуються подальшим посиленням процесів ерозії, підтоплення, забруднення і захаращення земель, руйнування ґрунтового і рослинного покриву. Сільськогосподарські заходи з кожним роком зростають за масштабом і глибиною впливу їх на природне середовище. Трансформація природних сільськогосподарських угідь при землеустрої потребує диференційованого врахування майбутніх наслідків і повинна ґрунтуватися на знанні регіонально-ландшафтних особливостей вологообігу на конкретній території до і після заміни одного виду угіддя на інше. Ці завдання можна успішно вирішувати лише за допомогою науки, яка має вказувати найбільш правильні й ефективні шляхи, наприклад, меліоративні поліпшення земельних ресурсів і прогнозування наслідків їх експлуатації.

Багато в чому вирішення проблем оптимізації природного середовища залежить від розроблення наукових основ формування антропогенних сільськогосподарських ландшафтів, впровадження в практику землевпорядного проектування територіально-ландшафтного обґрунтування сільськогосподарської організації території [7, 8]. Основний зміст землевпорядного проектування в цьому випадку полягає в такій організації території, її обґрунтуванні економічними, технічними, екологічними розрахунками, щоб забезпечити створення і підтримку екологічно стабільного, здатного до самовідтворення ландшафту [8, 9]. Сільськогосподарські угіддя дуже відрізняються один від одного своїми мікроландшафтними властивостями, екологією і ступенем саморегуляції, які сформувалися під багаторічним впливом людини в ході їхнього господарського використання. Кожен вид антропогенного польового сільськогосподарського комплексу має свій «набір» урочищ, що утворюють його структуру. Характер цих урочищ визначається в основному антропогенною модифікацією, тобто сільськогосподарською спеціалізацією.

Зміна одного типу культурної рослинності на інший супроводжується глибокою перебудовою структури антропогенного ландшафтного комплексу, яка відбувається, наприклад, при зміні гідрокліматичних умов. В умовах коливання сухості-вологості деревна рослинність оберігає атмосферну вологу, підтримує рівень ґрунтових вод, зберігає ґрунти, отже, є стабілізуючим системою компонентом.

Методологічний підхід до формування системи землекористування на ландшафтній основі полягає в тому, що збалансованість водного, поживного та теплового режимів у землеробстві вирішується не взагалі на території господарства, а в розрізі виявлених порівняно автономних ландшафтних систем. Тільки при такому підході можна адресно і конкретно управляти названими режимами. Для цього необхідно насамперед типізувати агроландшафти за компонентом, який зумовлює екологічну рівновагу. Таким компонентом на території Хмельницької області є рельєф з гідрографічною мережею, від якого залежать стік опадів і водний режим території, а отже — й процеси ерозії та загальної деградації ґрунтів. Територія Придністров'я перебуває під інтенсивним антропогенним впливом, використовується головним чином рілля. В результаті знижується родючість ґрунтів. Щорічна втрата становить 0,15–0,35 т на 1 га. В орному шарі агрогрупи сірих опідзолених ґрунтів зниження вмісту гумусу становить 11–25 %, тобто досягло рівня деградації родючості ґрунтів. В області налічується 664 тис. га ерозійно небезпечних і еродованих земель [1, с. 111]. Внаслідок того, що сівозміни майже не впроваджуються, відбувається значне зменшення вмісту гумусу в ґрунтах. Землекористування в області характеризується екологічно стабільно нестійким, коефіцієнт екологічної стабільності ($K_{ек.ст.}$) становить 0,35 [1, с. 105].

Як відомо, обробіток ґрунту спричиняє зміни водно-повітряного режиму, що призводить до підвищення аерації ґрунту, в результаті посилюється інтенсивність розкладання органічних решток рослин у ньому [5, с. 64]. Тим самим створюється резерв поповнення запасів гумусу в ґрунті. Але частіше це не компенсує втрати гумусу. Для збереження ґрунтової родючості і підвищення прибуткової частини балансу гумусу в ґрунтах пропонується сформувати екологічний каркас землекористування зі структурних елементів екомережі та встановити в межах їх територій відповідні обмеження у використанні земель [10, 11].

Підвищення родючості ґрунтів повинно проводитися на основі протиерозійних, ґрунтозахисних контурно-меліоративних систем

землеробства з урахуванням ландшафтних особливостей. Основними складовими при цьому повинні бути: врахування особливостей полів і поліпшення умов агродіяльності екосистеми; збільшення внесення органічних добрив; збільшення посівів багаторічних трав і бобових культур; раціональніше використання мінеральних добрив; введення і освоєння ефективних сівозмін; створення захисних лісових смуг; використання протиерозійних заходів [5, с. 192–202].

Структуру посівних площ необхідно встановлювати не в цілому по господарству, а за окремими ландшафтними водозборами, де існує автономний кругообіг речовин та енергії. Роботу з визначення структури посівних площ необхідно починати зі складання карти придатності земель на ландшафтній основі, тобто зі встановлення на території сільських (селищних) рад балково-польових водозборів із сукупністю компонентів, здатних до деякої саморегуляції. Потім складається картограма земель із ерозійної небезпеки. На її основі з урахуванням ґрунтової карти складається картограма еколого-ландшафтних смуг з межами ерозійно небезпечних земель і ґрунтовими відмінностями за балами родючості.

Подальша робота полягає в проектуванні лісових смуг і польової дорожньої мережі, які тісно пов'язуються з межами ландшафтних смуг. Після розміщення елементів території в рамках кожного ландшафтного масиву остаточно формують масиви типів сільськогосподарського землекористування та робочі ділянки. Такі масиви типів сільськогосподарського землекористування й екологічно однорідні ділянки відповідають вимогам певного набору сільськогосподарських культур. Такий підхід є підставою для формування із земельних ділянок власників земельних часток (паїв) типів господарського використання земель: і за однорідністю вимог культур, і за продуктивним використанням техніки.

Далі за типами використання земель визначаються сумарні площі сільськогосподарських підприємств, фермерських та селянських господарств у межах території ради. Відповідно до типу використання ріллі підбираються види сівозмін, а також землі, що виводяться з обороту. У результаті створюється агроландшафт, що являє собою територію, де оптимально поєднуються рілля, луки, ліси і лісові смуги, водоймища, дороги та інша господарська інфраструктура, яка є базовою основою екологічного каркасу сільськогосподарського землекористування.

Тільки при комплексному еколого-агроландшафтному підході можна розраховувати

на можливе вирішення багатопланової проблеми охорони та раціонального використання земельних угідь як частини природного середовища та природоохоронного землекористування в сільському господарстві.

ВИСНОВКИ

Екологізація сільськогосподарського землекористування є складовим елементом землевпорядного проектування елементів організації території сільських (селищних) рад, яке в рамках еколого-ландшафтного підходу остаточно формує масиви типів сільськогосподарського землекористування і робочі ділянки. Сформовані масиви типів сільськогосподарського землекористування, як і екологічно однорідні ділянки, є підставою для організації із земельних ділянок власників земельних часток (паїв) землекористування сільськогосподарських підприємств. У результаті створюється агроландшафт, що являє собою територію, де оптимально поєднуються екологічностабілізуючі угіддя (луки, ліси і лісові смуги, водоймища) з урбанізованими (рілля, дороги та інша господарська інфраструктура) та створюється базова основа екологічного каркасу сільськогосподарського землекористування.

Отже, тільки при комплексному еколого-агроландшафтному підході можливо вирішити багатопланову проблему охорони та раціонального використання земельних угідь як частини природного середовища та природоохоронного землекористування в сільському господарстві.

СПИСОК ВИКОРИТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 році. — К.: Мін-во екології та прир. ресурсів України, ФОР Грінв Д.С. — 2015. — 324 с.
2. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологічнобезпечного використання земель України: Дис. докт. економ. наук: 08.00.06 / О.С. Будзяк. — К., 2008. — 469 с.
3. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. — К.: Урожай, 2006. — 336 с.
4. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування / В.М. Другак — К.: ЦЗРУ, 2004 — 129 с.
5. Москаленко А.М. Теоретичні та методологічні засади ефективного використання сільськогосподарських земель Полісся України: Монографія. — Ніжин: Вид. ПП Лисенко М.М., 2015. — 335 с.
6. Осипчук С.О. Сільськогосподарське землекористування України (сутність, проблеми, напрями вдосконалення) / С.О. Осипчук // Землеустрій і кадастр. — 2005. — № 3. — С. 51–71.

7. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Монографія / А.М. Третяк — Херсон: Гринь Д.С., 2013. — 650 с.
8. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. — Херсон: Гринь Д.С., 2012. — 440 с.
9. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: організація територій сільськогосподарських підприємств методом еколого-ландшафтного землеустрою: / Навч. посібник / А.М. Третяк, В.М. Другак, Л.А. Гунько, І.П. Гетманчик // Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 236 с.
10. Третяк А.М. Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми / А.М. Третяк // Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми: Матеріали кругл. столу, 20 берез. 2015 р. — К.: МВЦ «Медінформ», 2015. — С. 5–27.
11. Третяк М.А. Екологічні проблеми управління земельними ресурсами та землекористуванням в процесі здійснення земельної реформи в Україні / М.А. Третяк, Р.А. Третяк, Н.А. Третяк // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2015. — № 2–3. — С. 13–19.

УДК 332.3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Т.Б. Романенко
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

У статті розглянуто концептуальні підходи розвитку органічного сільськогосподарського землекористування із застосуванням критеріїв придатності земель до органічного землеробства і землекористування та обґрунтування тривалості періодів стабілізації якісного стану земель при переході до органічного сільськогосподарського землекористування. Встановлено потребу в оцінюванні ризиків органічного землекористування та екологічних, економічних і соціальних ефектів від такого землекористування.

Ключові слова: органічне сільськогосподарське землекористування, ризики, період стабілізації, еколого-економічні ефекти.

Інтенсивне сільськогосподарське землекористування призвело не лише до посиленого забруднення земель, а й до швидкої мутації шкідників та хвороб сільськогосподарської продукції. Усе це відбувається, незважаючи на значне зростання обсягів внесених мінеральних препаратів та посилення їхньої токсичної чи канцерогенної дії. Прискорене зростання темпів розроблення нових, більш дієвих, препаратів уже найближчим часом буде неможливим навіть через технічні причини. До того ж цей шлях як економічно, так і технічно занадто затратний і складний. Економічний ефект від таких препаратів стає все менш довготривалим, а в деяких випадках — і разовим. І це відбувається на фоні зростання негативного впливу виробленої в такий спосіб сільськогосподарської продукції на споживачів.

Нині потрібно вже не просто збільшувати використання органічних добрив, а й змінювати, власне, технологію вирощування сільськогосподарських культур та практикуючи системи

землекористування. Допомогти вирішити ці та інші питання можуть нові екологічні системи землеробства та землекористування. До найперспективніших систем землеробства і землекористування слід віднести органічне землеробство та органічне землекористування.

Проблемами розвитку органічного землеробства (землекористування) займається значна кількість науковців. Втім і досі не вироблено єдиного підходу до особливостей формування та напрямів розвитку сільськогосподарського землекористування. Крім того, немає єдиного цілісного тлумачення сутності «органічне сільськогосподарське землекористування».

Одні науковці вивчають органічне виробництво сільгосппродукції, інші (М.І. Кобець [1]) не розділяють сталого та органічного землекористування. Чимало дослідників поділяють точку зору, за якої органічне землекористування є лише одним із напрямів екологізації землекористування [2]. Більшість учених розглядають